

تحلیل جایگاه شهرهای جدید در نظام فضایی کلانشهر تهران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۱۱ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۰/۲۵

حسین علیپور

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران (مسئول مکاتبات)
alipour4646@gmail.com

نوبخت سبحانی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران
n.sobhani65@gmail.com

چکیده

شهرهای جدید پس از جنگ جهانی دوم الگویی برای کمک به حل مشکلات اجتماعی، اقتصادی و محیطی ناشی از تمرکزگرایی شهرهای بزرگ بودند. این شهرهای جدید در جهت حل مشکلات مذکور و همچنین جذب سرریز جمعیتی در حوزه این شهرها مکانیابی و احداث شدند. بدین ترتیب، این الگو در بسیاری از کشورهای دنیا مورد توجه بوده و در کشور ایران هم قبل از سال ۱۳۵۷ با هدف تأمین مسکن شاغلان بخش صنعت و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، عمدتاً به منظور جذب سرریز جمعیت مادرشهرها مورد توجه بوده است. پژوهش حاضر به منظور تحلیل جایگاه شهرهای جدید در نظام فضایی کلانشهر تهران تدوین شده است. روش بکار گرفته شده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده است. یافته‌ها حاکی از آن است که مکانیابی و ایجاد شهرهای جدید در ایران به خصوص در پیرامون کلانشهر تهران نتوانسته به اهداف مورد انتظار مانند منافع حاصل از شهرهای جدید از بعد اقتصادی و زیست محیطی، جایگاه آنها در نظام فضایی منطقه شهری تهران، کاهش جذابیت اقتصادی و معیشتی کلانشهر تهران دست یابد. همچنین در میان شهرهای جدید پیرامون تهران تنها شهر جدید اندیشه به دلیل قرار داشتن در ناحیه ایی که دارای پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی، سابقه شهرگرایی، قرارگیری در کانون فعالیت و اشتغال و دارای جذابیت کافی برای سرمایه-گذاری بخش‌های تعاونی (شرکتهای تعاونی مسکن ادارات) و بخش خصوصی و تقریباً موفق بوده و توانسته به اهداف کمی جمعیتی و اقتصادی پیش بینی شده برای این شهر دست یابد.

واژگان کلیدی: شهرهای جدید، نظام شهری، کلانشهر تهران

مقدمه

توسعه برون‌زا که از نیازهای نظام جهانی سرمایه‌داری نشأت می‌گیرد نیز شهرگرا و تمرکز طلب است. لیکن چنین گرایشی در مقام مقایسه با شهرگرایی درون‌زای اروپای غربی شدیدتر است، زیرا شهرگرایی نظام سرمایه‌داری در برخورد با نظام‌های ماقبل صنعتی تشدید می‌گردد، دلیل امر آنست که نظام‌های ماقبل صنعتی و حتی آن کشورهایی که از سابقه طولانی شهرگرایی و زندگی شهری بهره دارند. برای جذب شدن در نظام جهانی سرمایه‌داری آماده نبودند. اشاعه روابط مختص نظام سرمایه‌داری و پخش آن بر مکان جغرافیایی نیازمند زیر ساخت مناسبی است که در آن شبکه ارتباطات منظم و پرکشش از اولین الزامات به حساب می‌آید (پیران، ۱۳۶۸). چنین زیرساختی در کشورهای جهان سوم خصوصاً کشور ایران که از بافت شهری درونگرا برخوردار بوده و تحولات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و در نهایت کالبدی آن در جریانهای تاریخی جامعه به کندی متحول می‌گردد. آماده نبوده است. ترکیب میل به تمرکز ذاتی نظام سرمایه‌داری (عوامل خارجی) و ناتوانی زیر ساختی کشور (عوامل داخلی) تمرکز شدید نقاط شهری و شهرنشینی تحمیلی را به همراه داشته است و نتیجه این تمرکز فوق‌العاده شدید جمعیت امکانات و مزیت‌های اقتصادی در چند نقطه محدود شده و اختلاف زیادی بین مناطق شهری و روستایی کشور پدید آمده است.

نظام شهری تقریباً متعادل کشور ایران تا قبل از آغاز تمدن حاضر پس از تغییرات انجام شده و مدرن‌گرایی دوران پهلوی اول (۱۳۰۵ تا ۱۳۲۰) (مشهدیزاده دهاقانی، ۱۳۷۸: ۴۷) ورود تفکر برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای غرب‌گرا در سال ۱۳۲۷ (سیف‌الدینی و پناهنده خواه، ۱۳۸۹: ۸۵) و خصوصاً اصلاحات اراضی (۱۳۴۱-۱۳۵۱)، شکل‌گیری صنایع بزرگ‌کاربر، بی‌توجهی به تولید و اشتغال روستاها) نابرابری امکانات و زیرساخت‌های مستقر در شهرها و روستاها منجر به مهاجرت روستائیان به شهرها شده و نظام شهری ایران را دچار عدم تعادل و ناهماهنگی کرده است (حصاری رشیدی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۴۰). یکی از علل ناهماهنگی تزریق مازاد درآمد نفت به شهرها و تغییر نقش آنها از الگوی سنتی به الگوی حاصل از روابط سرمایه‌داری بوده است. و این امر ضمن کاهش اهمیت روستاها زمینه توسعه شهرهای بزرگ از جمله تهران را فراهم ساخته است (مجتهد زاده، ۱۳۸۱) پیامد فضایی چنین تحولاتی

افزایش تعداد و جمعیت شهرها، برهم خوردن تعادل شبکه شهری و پیدایش الگوی نخست شهری^۱ در ایران و شهر برتر در استان‌ها شده است. در نخستین سرشماری رسمی کشور (سال ۱۳۳۵) میزان شهرنشینی ۳۱/۴ درصد بوده و در سرشماریهای ۱۳۴۵-۱۳۵۵-۱۳۶۵-۱۳۷۵-۱۳۸۵-۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ ایران، این میزان آهنگ صعودی شدید به ترتیب به ۳۸ درصد، ۴۷ درصد، ۵۴/۳ درصد، ۶۱/۳ درصد، ۶۸/۵ درصد، ۷۱/۴ درصد و ۷۴ درصد رسیده است. در واقع طی ۵۵ سال گذشته به میزان شهرنشینی کشور حدود ۴۳ درصد اضافه شده است. همچنین در فاصله زمانی سرشماری ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۹۰ تعداد شهرهای کشور از ۱۸۶ شهر به ۱۳۳۱ شهر افزایش یافته است در سال ۱۳۹۰، ۸ شهر تهران، مشهد، کرج، اصفهان، تبریز، شیراز، اهواز، بالای یک میلیون نفر جمعیت دارند.

در این میان شهر تهران در منطقه شهری پیرامون آن همواره در نخست شهری را نه تنها حفظ نموده بلکه در اثر تمرکز شدید اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، نظامی، اداری، افزایش هم یافته است. بطوریکه در سال ۱۳۹۵ منطقه شهری تهران شامل استانهای تهران و البرز با ۱۴/۹۶۴/۹۷۰ نفر ۲۵/۳ درصد از جمعیت مناطق شهری کشور را در ۱/۱ درصد از مساحت کل کشور به خود اختصاص داده‌اند مشکلات کالبدی کلان‌شهر تهران و شهرهای بزرگ منطقه‌ای ناشی از تمرکز گرایی و افزایش جمعیت طی سال‌های آینده مطابق با نتایجی که از سمینار جمعیت و توسعه شهر مشهد در سال ۱۳۶۷ منتشر گردید که جمعیت کشور در سال ۱۴۰۰ به ۱۳۰ میلیون نفر خواهد رسید که ۹۶ میلیون نفر در مناطق شهری و ۳۴ میلیون نفر در مناطق روستایی اسکان می‌یابند. که مطابق با این پیش‌بینی جمعیت شهرنشین کشور در سی سال آینده سه برابر می‌شود. و برپایه این فرض، تعدادی از شهرها و تراکم آنها ثابت خواهد ماند و هجوم به سمت شهرهای بزرگ افزایش شدیدی خواهد یافت. برای پیشگیری و از انهدام و از بین رفتن باغ‌ها و مزارع ضرورت احداث شهرهای جدید مطرح گردید. تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ و جذب سرریز جمعیتی آنها، جلوگیری از توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ، ایجاد تعادل رشد اقتصادی و اجتماعی، کنترل حرکات مهاجرتی و نیز اشباع امکانات شهرهای بزرگ در جذب جمعیت مهاجر مهمترین هدف شکل‌گیری شهرهای جدید بوده است (خزائی، ۱۳۹۰: ۱۱۳؛ سرابی و اسکندر ثانی، ۱۳۸۶: ۱۶۶).

اند که به مدت سه دهه پس از سال ۱۹۴۵ مورد توجه قرار گرفتند. ساخت شهرهای جدید پس از جنگ جهانی دوم بر دو پایه محکم استوار بود یکی رونق گسترده و طولانی اقتصادی پس از جنگ و دیگری اجماع سیاسی مداوم در ساخت آنها (پیتر هال، ۱۹۴۴) شهرهای جدید بریتانیا بخشی از سیاست فضایی این کشور پس از تجربه باغشهر و ایجاد و کمربند سبز در پیرامون شهرهای بزرگ بوده است. این شهرها بعنوان شهرهای خود اتکا و از نظر اجتماعی متوازن طراحی شده‌اند تا سرریز جمعیت و اشتغال را در خود جا دهند. اهمیت تعریف صحیح مفهوم سرریز جمعیتی و اشتغال و توجه به این واقعیت که چنین سرریزی عامل عمده در پیش گرفتن راه حلی بنام شهرهای جدید در بریتانیا شده است. (تبریزی، ۱۳۸۵، ص ۶۱).

بطور کلی در شکل‌گیری شهرهای جدید از نظر مبانی نظری و روند اجرایی آن کلیات زیر قابل دسته‌بندی می‌باشد.

الف ساخت شهرهای جدید در بریتانیا بخشی از سیاست فضایی آن کشور بوده و با سیاست شهرهای صادر کننده و وارد کننده جمعیت (با رویکرد تقویت شهرهای میانی) همراه شده است؛ ب) شهرهای جدید بریتانیا اهداف توزیع موزون و عادلانه جمعیت، حمایت از عدم تمرکز صنعتی و جمعیتی، ایجاد مسکن برای افراد کم درآمد، حل مشکل سرریز جمعیت و اشتغال و مانند آنها را دنبال می‌کرده‌اند؛ ج- سیاست شهرهای جدید در بریتانیا سیاستی عکس‌العملی در قبال اضطراب‌های حاصل از جنگ جهانی دوم و شلوغی و آلودگی و فرسودگی شهرهای بزرگ بریتانیا بوده است و می‌توان آنرا بعنوان نوعی «برنامه‌ریزی اضطراری» نگرینست؛ د- سیاست شهرهای جدید در بریتانیا متکی بر لویایح قانونی با رویکرد حاکمیت فلسفه رفاه اجتماعی بوده و سه دهه حمایت دولت را به همراه داشته است.

بسیاری معتقدند که انگلستان فرایند منطقی را در برنامه‌ریزی برای ساخت شهرهای جدید طی کرده است. همانطوری که توضیح داده شد احداث سکونتگاه‌هایی در قالب شهرهای جدید در آستانه قرن حاضر با طرح و اندیشه هاوارد و نیز ایجاد باغشهرهای ولوین و لیچ ورث شروع شده است. تا کنون در اهداف و گونه شناسی این مراکز سکونتی تحولات بسیاری بوجود آمده است. بر این اساس می‌توان سکونتگاه‌های شهر جدید را به سه دوره تقسیم کرد. (زیاری، ۱۳۸۳، ص ۳۴)

وزارت مسکن و شهرسازی وقت و شرکت عمران شهرهای جدید کشور ۲۸ شهر جدید را برنامه‌ریزی نموده‌اند. که قرار بود در اطراف مادر شهرهای کشور مکان‌یابی شوند. کمترین فاصله شهرهای جدید مصوب با مادرشهرها پانزده کیلومتر مربوط به بهارستان است. و بیشترین فاصله هفتاد کیلومتر و ۶۵ کیلومتر مربوط به شهرهای جدید مجلسی و هشتگرد است. چهارده شهر جدید در حوزه چهار مادرشهر با بیش از یک میلیون نفر جمعیت^۲ (تهران، اصفهان، مشهد، تبریز) و مابقی شهرهای جدید برای شهرهای با ۵۰۰ هزار نفر و زیر ۵۰۰ هزار نفر پیش‌بینی شده است که مطابق با مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران تعداد ۲۶ شهر جدید از جمله: پردیس، هشتگرد، اندیشه، پرند، لتیان (پیرامون تهران) بهارستان، فولادشهر، مجلسی (پیرامون شهر اصفهان) گلپهار و بینالود (پیرامون شهر مشهد) سهند (پیرامون تبریز) صدرا (پیرامون شیراز)، عالیشهر (پیرامون بوشهر) مهاجران (پیرامون اراک)، علوی (پیرامون بندرعباس) سرامین (پیرامون اهواز)، رامشار (پیرامون زابل) و تیس (پیرامون چابهار)، به تصویب رسیده است. بطور کلی در این پژوهش سؤالهای زیر مطرح می‌شود.

الف- آیا با ایجاد شهرهای جدید در اطراف کلان شهر تهران افزایش جمعیت این شهر ناشی از مهاجرت کنترل شده است.

ب- آیا این شهرها در جذب سرریز جمعیت کلان شهر تهران موفق بوده‌اند.

ج- آیا شهرهای جدید پیرامون تهران در رسیدن به اهداف تعیین شده برای ایجاد این شهرها موفق بوده‌اند.

د- آیا ایجاد شهر جدید و شاخص‌های تمرکز شهری، نخست شهری و رتبه انداز را بهبود بخشیده و تعادل منطقه‌ای مطلوبتر شده است.

مبانی نظری

اصطلاح شهرهای جدید به شکل عمده مترادف است با شهرهایی که پس از جنگ جهانی دوم در بریتانیا ساخته شده‌اند. این شهرها را که بخشی از اجزای سیاست توزیع، جمعیت و اشتغال بوده است، می‌باید عکس‌العملی در مقابل مشکلات شلوغی شهرها و مذهری از گسترش و بسط مفاهیم باغشهر دانست. به بیانی دقیق‌تر می‌توان اظهار داشت که شهرهای جدید در بریتانیا یکی از تفاسیر محتمل از مفاهیم باغشهرها بوده-

دوره اول: باغشهرها بعنوان الگوی اولیه شهرهای جدید (۱۹۳۸-۱۸۹۸)

در این دوره باغشهرها، شهرکهای اقماری و سپس شهر جدید بعنوان گزینه‌ای در برابر رشد نابسامان و فزاینده برخی از شهرهای انگلستان بویژه شهرهای صنعتی مطرح می‌شوند. در این دوره شهرهای جدید بیشتر در قالب نظریه باقی می‌ماند و فقط مواردی از آن احداث می‌شوند.

دوره دوم: سیاست رویایی با رشد مناطق مادر شهری (۱۹۶۰-۱۹۳۸)

این دوره پس از جنگ جهانی دوم و با پیشگامی بریتانیا و دگرگونیهای باغشهرها در پیرامون مادرشهرها مکانیابی و اجرا می‌شدند این شهرها در فاصله‌ای از مادرشهرها ایجاد و شهرهای بزرگ بعنوان مرکز اصلی فعالیت و یا قطب ناحیه شهری بالقوه پذیرفته می‌شوند. در این دوران همزمان با توسعه شهرهای جدید پیرامون شهرهای بزرگ بریتانیا در پیرامون برخی از پایتختهای جهان مانند مسکو، پاریس، توکیو احداث شهرهای جدید آغاز گردید. علاوه بر آن پیرامون استکهلم، هلسینگی، کپنهاک، لهستان و حتی پیرامون پایتختها و شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه در این دوران شهر جدیدی احداث شده‌اند.

دوره سوم: تحول در اهداف شهرهای جدید (۱۹۷۰-۱۹۶۰)

در این دوره شهرهای جدید بعنوان ابزار ساماندهی فضای ملی، برنامه‌ریزی ناحیه‌ای و سیاست تمرکز زدایی جمعیتی و اقتصادی مطرح می‌شود. شهرهای جدید بریتانیا در خدمت توسعه اقتصادی در سطح منطقه‌ای قرار می‌گیرد. پایتختهای جدید (شان‌دیگار، برازیلیا و اسلام آباد در آن دوران احداث می‌شوند).

شرایط کشور در زمان مصوبه هیئت وزیران در سال ۱۳۶۴ در خصوص ایجاد شهرهای جدید از لحاظ موارد ذیل شبیه بریتانیا می‌باشد. البته قابل توضیح است که این مصوبه هیئت دولت پس از انجام مطالعات طرح اسکان ۹۰ و تصویب مکانیابی شهرهای جدید در شورای عالی شهرسازی و معماری ایران جنبه‌های اجرایی و عملیاتی به خود گرفته است.

- قرار داشتن کشور در شرایط جنگی که زمان آن تقریباً دو برابر مدت جنگ جهانی دوم بوده است؛ - مهاجرت اجباری جمعیت از سمت غرب و جنوب غربی کشور به سمت شهرهای بزرگ اصفهان - تهران -

شیراز؛ مهاجرت جمعیت فعال اقتصادی و جویای کار به سمت شهرهای بزرگ؛ افزایش شدید شهرنشینی و جمعیت کلان شهرها؛ کمبود شدید مسکن در شهرهای بزرگ کشور موجب گردید که مطابق با نظر عده‌ای از مدیران و کارشناسان برنامه‌ریزی شهری، شاغل در وزارت مسکن و شهرسازی وقت کشور و با همکاری تعدادی از مهندسیین مشاور شهرسازی و معماری کشور بدون انجام مطالعات دقیق و ارزیابی شرایط اقتصادی، اجتماعی پیش نویس مصوبه تأسیس شهرهای جدید را تنظیم و به تصویب هیئت وزیران برسانند.

به همین دلیل است که ساخت شهرهای جدید در ایران را اصولاً اقدامی عملگرایانه و برنامه‌ای بدون خط مشی می‌دانند و معتقدند که مصوبه هیئت وزیران نشأت گرفته است. در هر صورت وزارت مسکن و شهرسازی وقت با تکیه بر همین مصوبه خام در پرتو عدم تعهد و عدم تمایل جدی از سوی دولت از سال ۱۳۶۴ برنامه ایجاد شهرهای جدید را برای نیل به اهداف زیر در دستور کار قرار داد. (تبریزی-۱۳۸۵). بعدها در سال ۱۳۸۱ قانون شهر جدید توسط مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید.

- کمک به سیاست تمرکز زدایی جمعیتی و صنعتی؛ کمک به سیاست توزیع موزون جمعیت؛ جلوگیری از تخریب محیط زیست و اراض کشاورزی پیرامون؛ تعدیل قیمت زمین و مسکن و نیل به رفاه و عدالت اجتماعی؛ کمک به سیاست آمایش سرزمین؛ کمک به اصلاح ساختار سلسله مراتب و نظام شهری کشور؛ جا دادن سرریز جمعیت شهرهای بزرگ؛ جلوگیری از رشد بی رویه شهرهای موجود و بزرگ کشور؛ ایجاد سکونتگاه‌های جدید مطابق با بالاترین ضوابط زیست محیطی بین‌المللی.

جایگاه شهرهای جدید در نظام شهرنشینی کشور

۱- در فاصله بین دو جنگ جهانی یا مرحله انتقالی شهرهای جدید در ایران بدون راهبردی مشخص و مبتنی بر کارکردهای عمده و بر پایه یک هسته اولیه روستایی تکوین می‌یابد (زاهدان و نوشهر) پر رونق و موفق و بعنوان یک شهر تلقی می‌شوند؛ ۲- در دوره جنگ جهانی دوم تا اواسط دهه ۱۳۴۰ شهرهای جدید بدون راهبرد مشخص بر مبنای یک هسته شهری و مبتنی بر عملکرد تک پایه‌ای و خوابگاهی و برای توسعه صنعت نفت و سایر رشته‌های صنعت شکل می‌گیرند. مانند شهرهای آبادان و ماهشهر. ۳- در اواسط دهه ۱۳۴۰ تا

جدول شماره ۱: اهداف اصلی شکل‌گیری شهرهای جدید کشور

هدف	شهر جدید
جابجایی جمعیت سرریز شهر بزرگ	پردیس- اندیشه- هشتگرد- صدر- سهند- رامین- عالی‌شهر، پولادشهر، بهارستان، گلپه‌ار، لتیان، پرند، مجلسی
ایجاد منطقه مسکونی برای کارکنان یک فعالیت اقتصادی یا صنعتی جدید	مجلسی، پولادشهر، پرند، مهاجران، علوی
کمک به اجرای برنامه‌های ایجاد مسکن	تمامی شهرهای جدید
تثبیت قیمت زمین و ایجاد تعادل در بازار مسکن	پردیس، اندیشه، هشتگرد، صدر، سهند، بهارستان، گلپه‌ار، رامین

مأخذ: مجموعه مقالات سمینار شهرهای جدید - اصفهان ۱۳۷۶

است که در حال حاضر تقریباً ۹/۴ درصد آن یعنی ۴۳۰۰۳۳ نفر در این شهرها جمعیت ساکن شده‌اند. مساحت محدوده ۲۱ شهر جدید دارای طرح مصوب ۴۶۱۱۷ هکتار و مساحت حریم آن ۱۷۶۲۰۵ هکتار و برای ۱۹۵۵۴ هکتار (۴۲ درصد مساحت کل محدوده ناخالص شهرهای جدید) طرح آماده‌سازی تهیه شده است. تراکم جمعیتی پیش‌بینی شده در این شهرها حدود ۱۰۰ نفر در هکتار می‌باشد. بنابراین فرایند مطالعات شهر جدید کشور بدون انجام مطالعات جامع سرزمین در قالب طرح کالبدی ملی، طرح‌های منطقه‌ای و طرح‌های ناحیه‌ای از مطالعات راهبردی شروع می‌گردد

روش تحقیق

روش تحقیق با توجه به ماهیت کار از نوع توصیفی-تحلیلی است. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است که در این زمینه داده‌های کمی موردنیاز از نتایج سالنامه‌های آماری کشور از سال ۵۵ تا سال ۱۳۹۰ استخراج و سپس با رویکرد تحلیلی به بررسی جایگاه شهرهای جدید در نظام فضایی کلانشهر تهران اشاره شده است. جامعه آماری این تحقیق کلیه شهرهای جدید در پیرامون کلانشهر تهران می‌باشد. در نهایت برای محاسبات آماری داده‌ها از شاخص‌های چهارمها، رتبه-اندازه، مصادوالوصایی و شاخص یک و شاخص دو شهر استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

بررسی شهرهای جدید پیرامون تهران

سیاست ایجاد شهرهای جدید و توسعه آن شهرها در اطراف کلان‌شهر تهران با رویکرد دستیابی به اهداف ذیل بوده است.

۱- توزیع مناسب و برنامه‌ریزی شده جمعیت در منطقه شهری تهران از نظر هدایت سرریز جمعیت کلان‌شهر تهران به شهرهای جدید.

۱۳۵۷ که از آن به نام دوره خیز می‌توان یاد کرد. شهرهای جدید با راهبردی بهره‌برداری از منابع طبیعی و بدون وجود یک هسته اولیه شکل می‌گیرند که نقش عمده آن توسعه ناحیه‌ای، ارائه مسکن و سوداگری زمن بوده است. مانند شهر کرج پیرامون تهران و شاهین شهر اصفهان؛ ۴- پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر پایه راهبرد پلایش و ساماندهی فضایی ابرشهر تهران و مادرشهرهای ناحیه‌ای و توزیع رشد متعادل اقتصادی - اجتماعی ۲۶ شهر جدید اقماری به بدون هسته اولین با نقش اسکان بهینه و جذب سرریز جمعیتی مناطق با پیش‌بینی شش میلیون و هفتاد هزار نفر تا سال ۱۳۹۵ طراحی شده‌اند.

البته قابل توضیح است که از ۳۵ شهر مطرح شده، ۲۶ شهر مکانیابی و طرح جامع آن به تصویب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران رسیده و به اجرا در آمده‌اند. که از این تعداد ۱۵ شهر جدید دارای جمعیت ساکن می‌باشند.

مشخصات و ساختار شهرهای جدید پس از انقلاب اسلامی (با تأکید بر پیرامون کلان‌شهر تهران)

در سال ۱۳۶۷ اساسنامه شرکت عمران شهرهای جدید تصویب شد و این شرکت متولی احداث شهرهای جدید گردید در جدول شماره (۱) زیر توزیع فضایی شهرها جدید کشور مشخص گردید.

مطابق با پیش‌بینی انجام شده تا پایان برنامه چهارم برای ۱۹ شهر جدید جمعیت ۴۰۹۵۱۵ نفر پیش‌بینی شده (البته برای ۱۵ شهر جدید جمعیت و مابقی فاقد جمعیت) که در سال ۱۳۹۰ به ۴۲۴۱۸۶ نفر در سال ۱۳۹۳ به ۷۴۷۹۸۳ نفر خواهد رسید.

پیش‌بینی شده برای ۲۶ شهر جدید دارای طرح مصوب بدون مشکل سقف جمعیتی ۶۷۸۰۰۰۰ نفر پیش‌بینی شده و برای ۲۱ شهر جدید که دارای طرح مصوب می‌باشند ۴۵۸۱۰۰۰ نفر جمعیت پیش‌بینی شده

کشاورزی؛ ۵- مناسب بودن محل استقرار شهر از نظر ایجاد و تعادل میان قطبها و شهرهای موجود در منطقه شهری؛ ۶- دارا بودن شرایط مناسب اقلیمی، توپوگرافی، زیست محیطی و چشم‌انداز مطلوب؛ ۷- دارا بودن شرایط مناسب برای احداث شهر از نظر تأمین نیروی انسانی و مصالح ساختمانی مورد نیاز.

شهرهای جدید پیرامون تهران در فاصله ۳۰ تا ۶۵ کیلومتری قرار دارند علاوه بر پنج شهر جدید اشاره شده، شهر جدید شریف‌آباد در فاصله ۳۵ کیلومتری تهران پیش‌بینی شده که برای آن ۳۵۰۰۰ نفر جمعیت پیش‌بینی شده است لذا به مرحله اجرایی در نیامده است.

در میان شهرهای جدید پیرامون تهران شهر جدید هشتگرد در ۶۵ کیلومتری تهران زودتر از سایر شهرهای جدید یعنی در سال ۱۳۶۸ اولین طرح مکانیابی و ۱۳۷۲ طرح جامع آن به تصویب رسیده است.

از نظر تحقق پذیری و جمعیت پذیری شهرهای جدید پیرامون مادرشهر تهران شهر جدید اندیشه با ۷۴/۵ درصد و بیشترین سهم جمعیت ساکن نسبت به جمعیت پیش‌بینی شده مطابق با طرح را به خود اختصاص داده است. در مجموع شهرهای جدید منطقه شهری تهران از نظر جمعیت پذیری و استقبال مردم برای اسکان در این شهرها موفق نبوده و تنها ۱۱ درصد جمعیت پیش‌بینی شده مطابق با طرح‌های توسعه عمران مصوب برای این شهرها در این شهرها اسکان یافته‌اند (جدول شماره ۲).

۲- تمرکز گرایی از کلان شهر ناحیه با انتقال برخی از وظایف آن به شهرهای جدید به گونه‌ای که این شهرها بتوانند نقش پیوندی بین مراکز جمعیتی کوچک و کلان شهر را ایفا کنند.

۳- پالایش تهران و ارتقای معیارهای زیستی و خدماتی در آن

۴- جلوگیری از بالا رفتن قیمت زمین و مسکن و همچنین ایجاد نواحی حاشیه‌ای و تخریب اراضی کشاورزی در اطراف تهران.

جهت برآورده شدن اهداف فوق شهرهای جدیدی در منطقه شهری تهران مکانیابی شده‌اند. محدوده منطقه‌ای که بعنوان منطقه شهری تهران برای مکانیابی شهرهای جدید مطالعه می‌شود. از شمال تا ارتفاعات البرز، از شرق تا شهرستان دماوند، از جنوب تا شهرستان ری، و از غرب تا شهرستان قزوین است و مساحت این محدوده 13000 km^2 (کمتر از یک درصد مساحت کل کشور) مساحت دارد. (شامل استانهای فعلی تهران و البرز)

مکان یابی پنج شهر جدید منطقه شهری تهران (شامل پردیس، هشتگرد، پرند، اندیشه، لتیان) با توجه به معیارهای ذیل انجام گرفته است.

۱- دسترسی مناسب به شبکه‌های ارتباطی اصلی در منطقه شهری و فاصله مناسب با شهرهای بزرگ منطقه؛
۲- امکان تأمین نیازهای اساسی به تأسیسات زیربنایی از قبیل آب، برق و انرژی؛ ۳- امکان بهره‌برداری از توانایی‌های بالقوه اقتصادی؛ ۴- عدم همجواری با نواحی

جدول شماره (۲): مشخصات شهر جدید پیرامون کلان شهر تهران

ردیف	نام شهر	فاصله تا مادر شهر	سقف جمعیتی	طول محور	نکات	مساحت			نسبت جمعیت به طرح	
						مختومه	آرام	آماده سازی		
۱	اندیشه	۳۰	۱۳۰۰۰۰	۱۳۰۰۰۰	۹۶۸۰۷	۷۴/۵	۱۳۸۵	۰	۸۹۳	۷۹۷۰
۲	پردیس	۳۰	۴۵۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۳۷۲۵۷	۸/۳	۴۱۶۹	۱۰۸۶۳	۲۱۷۲	۶۸۰۸۴۰۸۶۸۹
۳	پرند	۴۰	۷۰۰۰۰۰	۴۸۳۰۰۰	۳۵۰۰۰	۷/۲	۳۴۲۰	۱۱۷۵۰	۲۳۸۵	۷۰۸۸
۴	هشتگرد	۶۵	۶۷۵۰۰۰	۶۷۵۰۰۰	۲۲۷۲۴	۳/۴	۴۴۰۰	۸۶۰۰	۲۸۰۰	۶۸۰۸۸
	جمع		۱۹۵۵۰۰۰	۱۷۳۸۰۰۰	۱۹۱۷۸۸	۱۱/۰	۱۳۳۷۴	۳۱۲۱۳	۸۲۵۰	

مأخذ: شرکت عمران شهرهای جدید کشور ۱۳۹۳

جدول (۳): سهم مساحت آماده‌سازی انجام شده (طرح‌های آماده‌سازی) پروژه‌های مسکن مهر

شهر جدید	محدوده Ha مصوب	آماده‌سازی عمومی شهر	تهیه طرح مسکن مهر	سهم	جمع آماده سازی
هشتگرد	۴۴۰۰	۲۱۰۰	۷۰۰	۲۵/۷	۲۸۰۰
منطقه شهری تهران استانه‌ای البرز و تهران	۳۴۲۰	۱۰۰۵	۱۳۸۰	۵۷/۹	۲۳۸۵
پرنده اندیشه	۱۳۸۵	۶۹۳	۰	۰	۶۹۳
پردیس	۴۰۶۹	۸۱۷	۱۳۵۵	۶۲/۴	۲۱۷۲
جمع	۱۳۳۷۴	۴۶۱۵	۲۹۵۱	۴۹/۱	۸۰۵۰

مأخذ: شرکت عمران شهرهای جدید کشور (۱۳۹۳) و یافته‌های پژوهش

شدیدتری داشته است. شوک افزایش جمعیت مناطق شهری در اثر تبعات اصلاحات اراضی و عدم سیاست کنترل جمعیت در اوایل انقلاب اسلامی و مسائل ناشی از جنگ تحمیلی و عدم وجود برنامه‌های مشخصی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور منجر به افزایش جمعیت مناطق شهری کشور و منطقه شهری تهران شده است.

سهم شهر تهران از جمعیت شهری کشور در قبل از انقلاب اسلامی همواره روند صعودی داشته از ۲۵/۲ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۲۸/۶ درصد در سال ۱۳۵۵ رسیده اما بعد از انقلاب اسلمی از ۲۲/۵ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۱۴/۷ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است. اما سهم جمعیت شهر تهران از منطقه شهری تا سال ۱۳۶۵ همواره روند صعودی داشته و از ۶۶/۳ درصد در سال ۱۳۵۵ به ۷۴/۶ درصد در سال ۱۳۶۵ رسیده ولی بعد از آن همواره روند کاهشی داشته و در سال ۱۳۹۵ طی سی و پنج سال به ۵۸/۱ درصد رسیده است. سهم جمعیت منطقه شهری تهران از جمعیت شهری کل کشور همواره تقریباً روند صعودی داشته و ۱۰/۵ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۲۵/۳ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است و بیانگر این موضوع است که شهرهای کوچک مانند شهر کرج در سال ۱۳۵۵، ۱۳۷۹۲۶ نفر جمعیت داشته در سال ۱۳۶۵ به ۲۷۵۱۰۰ نفر و طی ۲۰ سال ۸۵-۶۵ با نرخ رشد متوسط سالانه ۸/۴ درصد به کلان شهر خوابگاهی بالای یک میلیون نفر یعنی ۱۳۹۰۴۲۵ جمعیت تبدیل شده و در سال ۱۳۹۰ هم جمعیت آن ۱۶۱۴۶۲۶ نفر افزایش یافته و به تنهایی ۷۴ درصد از کل جمعیت مناطق شهری استان البرز و ۱۱ درصد از کل جمعیت منطقه شهری تهران را به خود اختصاص داده است. (قابل توضیح است که در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهرکرج به علت انتزاع و تشکیل شهر پردیس با جمعیت ۱۸۱/۱۷۴ نفر ۱/۵۹۲/۴۹۲ نفر کمتر از سال ۱۳۹۰ گزارش شده است)

با تصویب سیاست جدید دولت نهم و دهم در بخش مسکن و شروع پروژه‌های مسکن مهر از سال‌های ۱۳۸۶ به بعد برای ۳۰/۲ درصد کل مساحت آماده‌سازی شده شهرهای جدید کشور و ۴۹ درصد کل مساحت آماده‌سازی شهرهای جدید پیرامون مادرشهر تهران را اراضی آماده‌سازی شده را پروژه‌های مسکن مهر به خود اختصاص داده است (جدول شماره ۳) و در مجموع حدود ۳۰ درصد کل مساحت شهرهای جدید منطقه شهری تهران را شامل می‌گردد. علیرغم انجام پروژه‌های مسکن مهر و ساخت و ساز وسیع در این شهرها تنها ۱۱ درصد جمعیت پیش‌بینی شده در شهرهای جدید ساکن شده‌اند.

بررسی تحولات نظام شهری منطقه شهری تهران با رویکرد تأیید شهر جدید در این نظام شهری

جمعیت کل کشور طی ۵۵ سال حد فاصل دو سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۳۵ و ۱۳۹۰ با نرخ رشد متوسط سالانه ۲/۸ درصد روند صعودی را طی نموده است، جمعیت مناطق شهری بدلیل مهاجرت جمعیت روستائیان و تبدیل روستاها به شهر افزایش چشم‌گیری داشته و با نرخ رشد متوسط سالانه ۴/۵ درصد افزایش یافته است و میزان شهرنشینی طی این دوران از ۳۱/۷ درصد به ۷۱/۴ درصد روند صعودی شدید را سپری نموده است. متوسط نرخ رشد سالانه جمعیت منطقه شهری تهران هم در طول سال‌های (۱۳۳۵-۹۰) با نرخ رشد متوسط سالانه ۴/۲ درصد روند افزایشی داشته است جمعیت شهر تهران طی این سالها نسبت به جمعیت شهری کشور و منطقه شهری تهران آهنگ رشد کندتری داشته و با نرخ رشد ۳/۴ درصد از جمعیت ۱/۵۱۲ هزار نفر به ۸/۱۵۳ هزار نفر رسیده است در فاصله زمانی ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ روند افزایش جمعیت کل کشور با ۵/۴ درصد، منطقه شهری تهران ۴/۲ درصد و شهر تهران با ۲/۹ درصد نسبت به سالهای ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ آهنگ

نظام شهری استان در سال ۱۳۵۵ با توجه به جدول شماره (۴) دارای ویژگی‌هایی به شرح زیر بوده است:

- شکاف بین کلان‌شهر تهران با سایر شهرها
- وجود یک شهر بالای یک میلیون نفر و عدم وجود هیچ شهری در طبقات ۲۵۰ هزار تا ۱ میلیون نفر در نظام سلسله مراتبی استان.
- بیشترین تعداد شهرها را شهرهای کوچک تشکیل می‌دهند که در طبقات پایین جمعیتی قرار گرفته‌اند.
- نبود شهرهای میانی در شبکه شهری استان و بی‌نظمی در سلسله مراتبی آن از ویژگی دیگر نظام شهری استان در سال ۱۳۵۵ می‌باشد.

نظام شهری استان تهران در سال ۱۳۶۵

در سال ۱۳۶۵ جمعیت شهرهای مورد بررسی با افزایش بیش از ۲ میلیون نفر به ۶۹۹۳۰۲۳ نفر رسید. در این سال نیز بیش از ۸۶ درصد جمعیت تنها در شهر تهران ساکن بوده‌اند. این دهه مقارن با افزایش جمعیت در سطح کشور بود و خود باعث مهاجرت جمعیت زیادی به استان شد. آن چه از جدول شماره (۵) استنباط می‌شود، استان تهران در سال ۱۳۶۵ دارای ۱۹ شهر بوده و تنها ۳/۹۳ درصد از جمعیت شهری آن در یک شهر بزرگ (کرج) با جمعیت بیش از ۲۵۰ هزار نفر و ۴/۵۵ درصد در دو شهر متوسط با جمعیتی بین ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر (اسلام‌شهر و رجایی شهر) و ۴/۷۲ درصد بقیه در ۱۵ شهر کوچک ساکن بوده‌اند. به طور کلی نظام شهری استان در سال ۱۳۶۵ دارای ویژگی‌هایی به شرح زیر بوده است:

(۱) ظهور یک شهر در طبقه ۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار نفر برای نخستین بار.

شهرهایی مانند پاکدشت، قدس (قلعه حسن‌خان سابق) ملارد در سال ۱۳۶۵ جزء مناطق شهری نبودند در حال حاضر به شهرهای بالای دویست هزار نفر تبدیل شده‌اند. شهرهایی مانند اسلام‌شهر و قرچک طی سالهای ۸۵-۶۵ با نرخ رشد متوسط سالانه به ترتیب ۲/۵ و ۴ درصد جمعیت آن افزایش و به جمعیت‌های ۳۵۵۳۳۴ نفر و ۱۷۳۳۵۱ نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده‌اند در واقع هجوم جمعیت به منطقه شهری تهران بعلاوه مزیت‌های بالای اقتصادی، گرانی زمین، مسکن، بالا بودن هزینه زندگی و سایر عوامل در شهر تهران منجر گردید که جمعیت عظیم مهاجر به شهرهای خوابگاهی که بصورت ارگانیک با تخریب اراضی کشاورزی و دشت‌های پیرامون تهران بوجود آمده‌اند مستقر شده و معمولاً شب‌ها در این شهرها ساکن بوده ولی روزها به شهر تهران برای رفتن به محل کار اعم از رسمی و کاذب هجوم می‌آورند و جمعیت روز تهران را به مرز چهارده میلیون نفر هم می‌رسانند.

وضعیت نظام شهری، منطقه شهری تهران

نظام شهری استان تهران در سال ۱۳۵۵

در سال ۱۳۵۵ مجموع جمعیت ۱۸ شهر موجود ۴۸۶۹۹۱۱ نفر بوده است که از این تعداد نزدیک به ۹۴ درصد آن‌ها در شهر تهران و ۲/۸ درصد در شهر کرج و بقیه جمعیت در طبقات کمتر از ۵۹ هزار نفر جای گرفته‌اند به عبارت دیگر ۱۷ شهر بقیه، ۶ درصد از جمعیت شهرنشین را تشکیل می‌دادند که این رقم خیلی پایینی است.

جدول شماره (۴) طبقات جمعیت شهرهای استان تهران در سال ۱۳۵۵

ردیف	طبقات جمعیتی	شهر		جمعیت
		تعداد	درصد	
۱	کلانشهر تهران	۱	۵/۵	۴۵۴۶۶۳۱
۲	بیش از یک میلیون نفر	-	-	-
۳	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون نفر	-	-	-
۴	۲۵۰ هزار نفر تا ۵۰۰ هزار نفر	-	-	-
۵	۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفر	۱	۵/۵	۱۳۷۹۲۶
۶	۵۰ تا ۱۵۰ هزار	۱	۵/۵	۵۰۲۹۲
۷	۲۵۰۰۰ تا ۵۰ هزار	۱	۵/۵	۲۵۷۹۲
۸	زیر ۵۰۰۰	۱۴	۷۸	۱۰۹۲۷۰
۹	کمتر از ۵ هزار	-	-	-
	جمع	۱۸	۱۰۰	۴۸۶۹۹۱۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن و یافته‌های پژوهش

جدول (۵): نحوه توزیع جمعیت در شهرهای استان تهران در سال ۱۳۶۵

ردیف	طبقات جمعیتی	شهر		جمعیت	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	کلانشهر	۱	۵/۳	۶۰۴۲۵۸۴	۸۶/۴
۲	بیش از یک میلیون نفر	-	-	-	-
۳	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون نفر	-	-	-	-
۴	۲۵۰ هزار نفر تا ۵۰۰ هزار نفر	۱	۵/۳	۲۷۵۱۰۰	۳/۹
۵	۱۵۰ تا ۲۵۰ هزار نفر	۲	۱۰/۵	۳۳۲۹۹۱	۴/۸
۶	۵۰ تا ۱۵۰ هزار	۳	۱۵/۸	۱۹۳۷۴۵	۲/۸
۷	۲۵۰۰۰ تا ۵۰ هزار	-	-	-	-
۸	زیر ۵۰۰۰	۱۱	۵۷/۹	۱۴۶۲۸۱	۲/۱
۹	کمتر از ۵۰۰۰	۱	۵/۳	۲۳۲۲	۰/۳
		۱۹	۱۰۰	۶۹۹۳۰۲۳	۱۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۶۵ و یافته‌های پژوهش

به شهرهای دیگر استان ساکن شده‌اند به سخن دیگر کاهش نسبت شهرنشینی در شهر تهران ناشی از رشد شهرهای میانی و بزرگ در سطح استان است به عبارت دیگر به هیچ وجه به معنی تقویت نیروی گریز از مرکز نیست بلکه یکی از دلایل عمده آن می‌توان به پخش جمعیت وارد شده تهران در نواحی اطراف آن از یک سو و پدید آمدن قطب‌های مهاجر پذیر جدید در اطراف تهران (کرج، اسلام‌شهر، قرچک، قدس و ورامین) از سوی دیگر اشاره نمود.

بررسی کلی اطلاعات مربوط به سال ۱۳۷۵ (جدول شماره ۶) نشان می‌دهد که نظام سلسله مراتبی جمعیتی در منطقه با سه شهر تهران، کرج و اسلام‌شهر در رأس تعریف شده است و شهرهای ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفری، ۳ شهر از ۲۵ شهر را شامل می‌شود. این شهرها اصولاً مرکز عمده شهری که اساساً کارکرد ناحیه‌ای دارند را شامل

(۲) افزایش سهم شهرهای کوچک از نسبت شهرنشینی به همراه کاهش تعداد آن‌ها.
(۳) کاهش سهم شهر تهران از جمعیت شهرنشین استان نسبت به دهه گذشته و افزایش آن در طبقات دیگر.

نظام شهری استان تهران در سال ۱۳۷۵

برخلاف دوره‌های پیشین دهه ۷۵-۱۳۶۵ رشد آرامتری را نشان می‌دهد که بیشتر متأثر از برنامه‌های خاص کنترل جمعیت و اصلاحات اقتصادی است. هر چند چنین حالتی در تمام سطوح جمعیتی قابل مشاهده است ولی در این دوره نیز شهر تهران با ۶۷۵۸۸۴ نفری سهم معادل ۷۵/۸۴ درصد از کل جمعیت شهری (۸۹۱۲۳۳۱ نفر) را به خود اختصاص داده است ولی در مقایسه با سال ۱۳۵۵، ۱۶/۵۲ درصد از سهم شهرنشین خود را در سطح استان از دست داده است و این نسبت

جدول شماره (۶) طبقات جمعیت شهرهای استان تهران در سال ۱۳۷۵

ردیف	طبقات جمعیتی	شهر		جمعیت	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	کلانشهر تهران	۱	۴	۶۷۵۸۸۴۵	۷۵/۸۴
۲	بیش از یک میلیون نفر	-	-	-	-
۳	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون نفر	۱	۴	۹۴۰۹۶۸	۵۶/۱۰
۴	۲۵۰ هزار نفر تا ۵۰۰ هزار نفر	۱	۴	۲۶۵۴۵۰	۲/۹۸
۵	۱۵۰ تا ۲۵۰ هزار نفر	۳	۱۲	۳۸۸۲۰۱	۴/۳۶
۶	۵۰ تا ۱۵۰ هزار	۳	۱۲	۲۴۲۵۸۴	۲/۷۲
۷	۲۵۰۰۰ تا ۵۰ هزار	۶	۲۴	۲۱۸۱۹۴	۲/۴۵
۸	زیر ۵۰۰۰	۷	۲۸	۹۰۳۲۴	۱/۰۱
۹	کمتر از ۵۰۰۰	۳	۱۲	۷۷۶۵	۰/۰۹
جمع		۲۵	۱۰۰	۸۱۹۲۳۳۱	۱۰۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۷۵ و یافته‌های پژوهش

رقم شهرها زیر ۲۵ هزار نفر از ۱۰ به ۲۴ شهر رسیده است علیرغم افزایش تعداد جمعیت شهرهای کوچک، سهم جمعیتی آن‌ها چندان رشد نداشته و از ۶/۲۷ درصد در سال ۷۵ به ۹/۶۹ درصد در سال ۸۵ رسیده است.

سهم کلان شهر تهران از درصد شهرنشینی نسبت به سال ۷۵ کاهش قابل توجهی را نشان می‌دهد به طوری که از ۷۵/۸۴ درصد با کاهش ۱۲/۲۰ درصدی به ۶۳/۶۴ درصد رسید، این در حالی است که شهر کرج دومین شهر استان ۱۱/۳۱ درصد از سهم جمعیت شهرنشین استان را در خود جای داده و برای نخستین بار ما شاهد پیدایش یک شهر بیش از ۱ میلیونی به غیر از شهر تهران هستیم و خود را به عنوان یک کلان‌شهر منطقه‌ای در استان و کشور مطرح نموده است. گروه شهرهای ۱۰۰ تا ۲۵۰ هزار نفری (شهرهای میانی) بیش از همه افزایش جمعیت داشته و درصد جمعیت آن به ۱۲/۴۵ درصد رسید ولی آن چه مشهود است با به وجود آمدن شهر بالای یک میلیونی و هم چنین شهر بزرگ در استان، خلاء آشکار و فاصله بین تهران و دومین شهر استان کاهش یافت ولی با وجود این شهرها، تهران هم چنان خارج از نظم شهری به عنوان شهر نخست و کلان شهر منطقه‌ای - ملی نقش خود را ایفا می‌کند.

به طور کلی نظام شهری استان در سال ۱۳۸۵ دارای ویژگی‌های اصلی به شرح زیر بوده است.

۱- پدید آمدن شهر بیش از ۱ میلیون نفر در شبکه شهری استان برای نخستین بار؛ ۲- کاهش فاصله شهر دوم نسبت شهر اول؛ ۳- افزایش تعداد شهرهای کوچک نسبت به دهه‌های گذشته که مهمترین عامل آن تبدیل سکونت‌گاه‌های روستایی به شهر بوده است؛ ۴- اتمام قسمتی از آماده‌سازی و واگذاری زمین و احداث آپارتمان و شروع جذب جمعیت در شهرهای جدید و پیرامون تهران؛ ۵- عدم موفقیت چندان شهرهای جدید مطابق با اهداف تعیین شده.

از اواخر سال دهه هشتاد قسمتی از مراحل آماده‌سازی چهار شهر جدید پیرامون کلان‌شهر تهران به اتمام رسیده و واگذاری زمین و احداث ساختمان در این شهرها شروع گردید. ولی جمعیت‌پذیری بجز شهر جدید اندیشه بقیه شهرها به کندی صورت گرفته است. و تاثیر چندان در جذب سرریز جمعیتی ابرشهر تهران را نداشته‌اند و جمعیت به سمت شهرهای کرج، اسلامشهر، ملارد، پاکدشت حرکت نموده است.

می‌شود که در قالب شهرهای میانی ایفای نقش می‌کنند و تعداد ۱۹ شهر در کنار این شهرها به صورت شهرهای کوچک و خیلی کوچک با عملکرد حوزه‌ای و بخشی در نظام سلسله مراتبی جای گرفته‌اند. هر چند این شهرها در اسکان

۴- پر شدن خلاء بین شهر تهران و شهرهای دیگر استان در نتیجه به وجود آمدن شهرهای بزرگ و متوسط در سطح استان.

جمعیت نسبت چشمگیری (۶/۲۷ درصد) را شامل نیستند ولی در انسجام و اتصال شبکه شهری در قالب یک نظام کلی به عنوان حلقه‌های اصلی اتصال با حوزه‌های پیرامونی عمل می‌نمایند.

نظام شهری استان در سال ۱۳۷۵ از ویژگی‌های ذیل برخوردار بوده است:

۱- کاهش سهم نسبت شهرنشینی در شهر تهران و جهت‌گیری مثبت به طرف شهرهای میانه و متوسط؛ ۲- ظهور یک شهر با جمعیتی نزدیک به یک میلیون نفر به استثنای کلان شهر تهران؛ ۳- پر شدن خلاء طبقات (جزء یک طبقه) در نظام شهری برای اولین بار در طول سال‌های مورد بررسی؛ ۴- افزایش تعداد شهرها در طبقات جمعیتی متوسط؛ ۵- تصویب چهار شهر جدید (اندیشه، پرند، پردیس، پرند) در پیرامون کلان‌شهر تهران در دهه ۷۵-۱۳۶۵ شکل‌گیری شهرها جدید در کشور در سال ۱۳۶۴ به تصویب هیئت وزیران رسیده بود در سال ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ عملیاتی شده و اولین طرح مکانیابی که مربوط به شهر جدید هشتگرد می‌باشد به تصویب رسیده است. در پیرامون شهر تهران در این دهه طرح مکانیابی و طرح توسعه عمران چهار شهر جدید هشتگرد، پردیس، اندیشه و پرند به تصویب رسیده است این شهرها با هدف جذب سرریز جمعیت کلان‌شهر تهران برنامه‌ریزی و اجرایی گردید.

نظام شهری استان تهران در سال ۱۳۸۵

سال ۸۵ جمعیت شهرنشین استان به ۱۲۲۵۲۵۱۷ نفر رسیده است به عبارتی جمعیت شهری از ۸۶/۲ درصد در سال ۷۵ تا سال ۸۵، ۵/۱ درصد افزایش یافته است. با این که میزان افزایش جمعیت مطلق شهری زیاد است ولی نرخ رشد کاهش پیدا کرده و از ۲/۴۸ به ۲/۴۶ درصد رسیده است. در طول ده ساله ۷۵ تا ۸۵ تعداد شهرها از ۲۵ به ۵۱ شهر افزایش یافته است به عبارتی سکونت‌گاه‌های روستایی جایگاه شهری پیدا کرده‌اند که اکثر آنها در سطح پایین‌تر از ۱۵ هزار نفر قرار دارند و

جدول شماره (۷) : تعداد و میزان جمعیت به تفکیک طبقات جمعیتی در سال ۱۳۸۵

ردیف	طبقات جمعیتی	تعداد شهر		تعداد جمعیت	
		تعداد	درصد	تعداد (نفر)	درصد
1	کلان شهر تهران	1	1.96	7847319	63.8
2	بیش از ۱ میلیون	1	1.96	1390425	11.3
3	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون	-	-	-	-
4	۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار	1	1.96	355334	2.9
5	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار	8	15.7	1517295	12.3
6	۵۰ هزار تا ۱۰۰ هزار	8	15.7	562526	4.6
7	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار	8	15.7	322294	2.6
8	۵ هزار تا ۲۵ هزار	19	37.3	291430	2.4
9	کمتر از ۵ هزار	5	9.8	15911	0.13
	جمع	51	100	12302534	100

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵ و یافته‌های پژوهش

چندین برابر آماده‌سازی زمین و شکل‌گیری وسیع پروژه‌های مسکن مهر در شهرهای جدید پرنده، هشتگرد و پردیس توفیقی در پذیرش جمعیت در این شهرهای جدید حاصل نشده است.

نظام شهری منطقه شهری تهران در سال ۱۳۹۵

در فاصله زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ سهم جمعیت کلان شهر تهران از کل جمعیت منطقه شهری آهنگ نزولی داشته واز ۵/۶۰ درصد به ۵۸ درصد رسیده است همچنین سهم جمعیت شهر کرج به علت شکل‌گیری شهر فردیس (انتزاع از شهر کرج) از کل جمعیت منطقه شهری واستان البرز کاهش یافته است. از ویژگی‌های مهم این دوره آهنگ صعودی سهم طبقه جمعیتی شهرهای ۵۰ تا ۱۰۰ هزار در منطقه شهری بوده، بطوریکه از نظر تعداد از کل شهرهای منطقه شهری، از ۱۶ درصد به ۲۷/۳ درصد واز نظر سهم جمعیتی از ۴/۳ درصد به ۹

نظام شهری استان تهران در سال ۱۳۹۰

در فاصله زمانی ۹۰-۱۳۸۵ طبقات جمعیتی اول دوم منطقه شهری (یعنی کلانشهر و شهر بیش از یک میلیون نفر) تغییری نکرده در حالیکه جمعیت شهر تهران با نرخ رشد متوسط سالانه زیر ۱ یعنی ۰/۸ افزایش یافته و نسبت به نرخ رشد متوسط ۲۰ سال گذشته روند کاهشی را تجربه می‌کردند و جمعیت شهر کرج با شکل‌گیری استان البرز و تبدیل شدن آن به مرکز استان و کلان شهر نرخ رشد فزاینده‌ای را معادل ۳ درصد و فراتر از متوسط نرخ رشد جمعیت شهری کشور (۲/۱ درصد) و منطقه شهری تهران (۱/۷ درصد) افزایش شدید یافته است و جمعیت آن از مرز ۱/۶۰۰/۰۰۰ نفر هم فراتر رفته است (جدول شماره ۸). و بیش از هفتاد درصد جمعیت استان البرز در آن متمرکز شده است در این دوران با تصویب پروژه‌های مسکن مهر و افزایش

جدول شماره (۸) طبقات جمعیتی منطقه شهری تهران سال ۱۳۹۰

ردیف	طبقات جمعیتی	تعداد شهر		تعداد جمعیت	
		تعداد	درصد	تعداد (نفر)	درصد
1	کلان شهر تهران	1	1.8	8154051	60.5
2	بیش از ۱ میلیون	1	1.8	1614626	12
3	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون	-	-	-	-
4	۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار	5	8.8	1472389	10.93
5	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار	7	12.5	1092811	8.11
6	۵۰ هزار تا ۱۰۰ هزار	9	16.1	572529	4.3
7	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار	8	14.3	298446	2.2
8	۵ هزار تا ۲۵ هزار	17	30.4	242960	1.8
9	کمتر از ۵ هزار	7	14.3	19622	0.16
	جمع	55	100	13467434	100

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰ و یافته‌های پژوهش

فلیسکی اورباخ^۴ در سال ۱۹۱۳ قانون مصوبه اندازه شهری را ارائه داد که بین اندازه شهر و رتبه آن‌ها رابطه معکوس وجود دارد^۵ بعدها توسط کسانی همچون لوتکس^۶ (۱۹۲۴)، گودریچ^۷ (۱۹۲۶) و سینگر^۸ (۱۹۳۶) مورد استفاده قرار گرفت^۹ در سال ۱۹۴۲ این نوع بررسی در شهرها توسط جورج زیپف بیان می‌کند که اگر سکونتگاه‌های شهری را با ترتیب اندازه جمعیتی مرتب کنیم جمعیت شهر دوم حداقل ۱/۲ جمعیت شهر اول، جمعیت درجه سوم حدود ۱/۳ جمعیت شهر نخست و بالاخره جمعیت شهر n حدود ۱/n جمعیت شهر اول خواهد بود. او معتقد بود وجود همبستگی بین جمعیت شهرها و رتبه آنها بصورت خط مستقیم و همبستگی بین جمعیت شهرها و مرتبه آنها بصورت خط مستقیم و همبستگی مطرح است. هر اندازه سیستم شهری یک کشور توسعه پیدا می‌کند به توزیع نرمال نزدیک می‌شود. در واقع رابطه ریاضی آن بشرح ذیل می‌باشد.

$$P_r = \frac{P_1}{R^b}$$

P_1 = جمعیت شهر نخست در منطقه مورد نظر

P_r = جمعیت شهر در مرتبه مورد نظر با جمعیت شهر R ام

R = مرتبه شهر در منطقه

b = شیب خط مرتبه- اندازه (موسوی، ۱۳۹۲)

سلسله مراتب شهرهای منطقه شهری تهران شامل استانهای تهران و البرز در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد جمعیت شهر تهران ۵ برابر جمعیت شهر دوم (کرج) ۲۱ برابر شهر سوم (اسلامشهر) ۲۸ برابر شهر چهارم (ملارد) و ۷۳۱۲ برابر شهر ۵۴ (ارجمند) می‌باشد (جدول ۹).
توزیع جغرافیایی شهرهای منطقه شهری تهران توزیع لگاریتمی نمی‌باشد و بصورت نخست شهری یا شهر برتر (primate city) در منطقه شهری تهران حاکم می‌باشد.

درصد افزایش یافته است و حکایت از مهاجریزیری شدید شهرهای ۲۵ هزار نفر تا ۵۰ هزار نفر داشته که آن‌ها را تبدیل به شهرهای بالای ۵۰ هزار نفر کرده است. در واقع روند تمرکز گرایی جمعیتی و مهاجریزیری از طبقات بالای جمعیتی در منطقه شهری به سمت شهرهای کوچک به علت پایین بوده هزینه زندگی خصوصاً زمین و مسکن تغییر ماهیت داده است.

در فاصله زمانی ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ جمعیت منطقه شهری تهران بانرخ رشد متوسط سالانه حدود ۲ درصد از ۱۲۳۰۷۵۳۴ نفر به ۱۴۹۶۴۹۷۰ نفر افزایش یافته است در میان شهرهای واقع در منطقه شهری تهران شهرهای کوچک مانند حسن آباد (۷/۹ درصد)، صفادشت (۷/۴ درصد)، پاکدشت (۶/۵ درصد)، اشتهارد (۵/۸ درصد)، ورباط کریم (۵/۳ درصد) بیشترین نرخ رشد را تجربه کرده‌اند. در این دوره زمانی به علت اهتمام دولت بر اتمام پروژه‌های مسکن مهر در شهرهای جدید، موجب شده تا جمعیت شهرهای جدید پیرامون کلانشهر تهران افزایش چشم گیری داشته بطوریکه جمعیت شهرهای جدید پردیس و هشتگرد بانرخ رشد متوسط سالانه ۱۱/۲۰ درصد و ۱۱/۴ درصد و شهر جدید اندیشه ۴/۴ درصد را داشته اند و در سال ۱۳۹۵ شهر جدید پرند دارای ۹۷۴۶۴ نفر جمعیت می‌باشد.

مدل‌های کمی

جهت تجزیه تحلیل جغرافیایی توزیع اندازه شهرهای نظام شهرهای منطقه شهری تهران در این تحقیق از مدل‌های مختلف استفاده گردید که نتایج و خلاصه بررسی در چارچوب مدلها بشرح ذیل می‌باشد.

۱- مدل قانون رتبه - اندازه^۳

اولین تجزیه و تحلیل جغرافیایی توزیع اندازه شهرها در نظام شهری به اواییلی قرن بیستم بر می‌گردد،

جدول طبقات جمعیتی منطقه شهری تهران در سال ۹۵

ردیف	طبقات جمعیتی	تعداد شهر		تعداد جمعیت	
		تعداد	درصد	تعداد (نفر)	درصد
۱	کلانشهر تهران	۱	۱/۷	۸/۶۹۳/۷۰۶	۵۸/۱
۲	بیش از یک میلیون نفر	۱	۱/۷	۱/۵۹۲/۴۹۲	۱۰/۶
۳	۵۰۰ هزار تا یک میلیون نفر	-	-	-	-
۴	۲۵۰ هزار تا ۵۰۰ هزار نفر	۴	۶/۸	۱/۳۴۸/۳۶۸	۹/۰
۵	۱۵۰ هزار تا ۲۵۰ هزار نفر	۶	۱۰/۲	۱/۳۱۴/۱۴۸	۸/۹
۶	۵۰ هزار تا ۱۵۰ هزار نفر	۱۶	۲۷/۱	۱/۳۵۲/۶۳۰	۹/۰
۷	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار نفر	۱۳	۲۲/۰	۴۸۴/۴۱۴	۳/۲
۸	۵ هزار تا ۲۵ هزار نفر	۱۰	۱۶/۹	۱۵۴/۶۴۳	۱/۰
۹	کمتر از ۵ هزار نفر	۸	۱۳/۵	۲۴/۵۶۹	۰/۲
جمع	---	۵۹	۱۰۰	۱۴/۹۶۴/۹۷۰	۱۰۰

تحلیل تحولات نظام شهری تهران بر اساس

جدول شماره (۹) مقایسه جمعیت واقعی و مطابق با تئوری زیپف منطقه شهری تهران (۱۳۹۰)

ردیف	شهر	مرتبۀ	تعداد جمعیت واقعی	تعداد جمعیت در رابطه با تئوری مرتبۀ - اندازه
1	تهران	1	8154051	8154051
2	کرج	5	1614626	4077026
3	اسلامشهر	21	389102	2718017
4	ملارد	28	290817	2038513
5	قدس	29	283517	1630810
6	گلستان	31	259480	1359009
7	شهریار	33	249473	1164864
8	ورامین	37	2189910	1019256
9	پاکدشت	39	206490	906006
10	قوچک	43	191588	815405
11	نسیم شهر	52	157474	741277
12	کمال شهر	74	109943	679504
13	نظرآباد	76	107806	627235
14	محمدشهر	81	100519	582432
15	شهر جدید اندیشه	84	96807	543603
16	رباط کریم	104	78097	509628
17	باغستان	113	71861	479650
18	باقرشهر	138	59091	453003
19	صالح آباد	145	56356	429161
20	بومهن	153	53451	407702
21	مشکین دشت	153	53440	388288
22	هشتگرد	157	51953	370638
23	ماه‌دشت	158	51518	354524
24	پیشوا	173	47259	339752
25	صباشهر	173	47123	326162
26	چهار دانگه	176	46299	313627
27	دماوند	219	37315	302002
28	شهر جدید پردیس	219	37257	291216
29	وحیدیه	287	28405	281174
30	حسن آباد	293	27859	271802
31	نصیرآباد	303	26935	263034
32	فردوسیه	333	24508	254814
33	اشتهارد	354	23010	247092
34	شهر جدید هشتگرد	359	22724	239825
35	رودهن	380	21477	232972
36	شاهدشهر	391	20865	226501
37	فیروزکوه	400	20371	220379
38	صفادشت	424	19233	214580
39	لواسان	519	15706	209078
40	فرون آباد	565	14437	203851
41	گرمدره	615	13248	198879
42	کهریزک	623	13095	194144
43	گل‌سار	657	12407	189629
44	شریف آباد	661	12332	185319
45	آب‌سرد	886	9202	181201

یافته‌های پژوهش

روند تحولات نخست شهری در منطقه شهری

تهران

نخست شهری عبارتست از تسلط جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی یک شهر بر تمامی شهرهای دیگر در داخل نظام شهری. هرچقدر تعداد عددی شاخص نخست شهری بیشتر باشد شهر نخست دارای تسلط بیشتری است در جدول شماره (۱۰) شاخص نخست شهری بواسطه چهار مدل شامل مدلهای شاخص یک شهر (مارک جفرسون)، دو شهر چهار شهر (مهتا)، شاخص سومو و الوصایی (Moomav and Alevosbindex) محاسبه گردد.

نتایج همه این مدلها نشان می‌دهد که بعلت جذب جمعیت در شهرهای پیرامون کلان شهر تهران شاخص نخست شهری در منطقه شهری تهران طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ همواره روند کاهشی داشته است. ولی شاخص نخست شهری تهران بدین ترتیب به هیچ عنوان با نخست شهری استانهای دیگر قابل قیاس نیست، وقتی که جمعیت شهر تهران در حال حاضر با جمعیت شهر دوم کشور (مشهد مقدس) شش میلیون نفر اختلاف دارد، طبیعاً شاخص نخست شهری در منطقه شهری تهران با استانهای اصلی کشور مانند خراسان رضوی، اصفهان، آذربایجان شرقی، فارس.... تفاوت فاحشی دارد.

همچنین در جهت ارزیابی و سنجش توزیع جمعیت شهری و توزیع شهرها در طبقات شهری یک منطق از ضریب آنتروپی^{۱۰} استفاده شده است. با استفاده از این مدل می‌توان به میزان تعادل فضایی استقرار جمعیت و تعداد شهرها در سطح شبکه شهری و استانی منطقه‌ای و ملی پی برد. ساخت کلی مدل بشرح رابطه زیر می‌باشد.

$$H = \sum Pi \ln Pi \quad , \quad G = \frac{H}{\ln x}$$

H: مجموع فراوانی در لگاریتم تبدی فراوانی

Pi: فراوانی

Lnpi = لگاریتم نبری فراوانی

K = تعداد طبقات

اگر میزان آنتروپی G به طرف صفر میل کند حکایت از تمرکز و یا افزایش تمرکز یا عدم تعادل در توزیع جمعیت بین شهرها دارد و حرکت به طرف بالاتر از آن توزیع متعادل تری را در عرصه منطقه‌ای نشان می‌دهد (موسوی - ۱۳۹۲ - ص ۲۸۶).

ضریب آنتروپی محاسبه شده منطقه شهر تهران حکایت از این دارد که در سال ۱۳۶۵ این ضریب ۰/۳۸ و در سال ۱۳۹۰ با افزایش شهرها و افزایش جمعیت شهر دوم و ایجاد شهرهای بالای ۲۵۰ هزار نفر یعنی شهرها متوسط و میانی ضریب مذکور به ۰/۷۹ افزایش یافته است که در واقع تمایل به سمت تعادل بیشتر در توزیع جمعیت منطقه شهری تهران دارد.

جدول شماره (۱۰): محاسبات - تغییرات ضریب آنتروپی در طبقات شهری منطقه شهری تهران

1390		1355		سال		
PiLnPi	LnPi	Pi	PiLnPi	LnPi	Pi	طبقات شهری
-0.027	-4	0.018	-0.16	-2.88	0.56	کلان شهر تهران
-0.027	-4	0.018	-	-	-	بیش از ۱ میلیون
-	-	-	-	-	-	۵۰۰ هزار تا ۱ میلیون
-0.216	-2.4	0.09	-	-	-	۲۵۰ تا ۵۰۰ هزار
-0.265	-2.04	-0.13	-0.16	-2.88	0.056	۱۰۰ هزار تا ۲۵۰ هزار
-0.293	-1.83	0.16	-0.16	-2.88	0.056	۵۰ هزار تا ۱۰۰ هزار
-0.276	-1.97	0.14	-0.16	-2.88	0.056	۲۵ هزار تا ۵۰ هزار
-0.363	-1.17	0.31	-0.195	-0.25	0.78	۵ هزار تا ۲۵ هزار
-0.265	-2.04	0.13	-	-	-	کمتر از ۵ هزار
-1.732	-19.45	0.736	-0.835	-11.77	1.51	جمع

یافته‌های پژوهش

جدول شماره (۱۱): محاسبه نخست شهری منطقه شهری تهران مطابق مدلهای مختلف طی سالهای ۹۰-۶۵

مدل	۱۳۶۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	روند
شاخص دو شهر	۰/۹۱	۰/۷۹	۰/۷۸	کاهشی
شاخص چهار شهر	۹/۹	۳/۹۳	۳/۵۵	کاهشی
شاخص موصادوالوصایی	۲۶/۶	۱۵/۷	۱۴/۳	کاهشی
شاخص یک	۹۳/۶	۶۴	۶۰/۵	کاهشی

یافته‌های پژوهش

تحلیل روند توزیع جمعیت در طبقات مختلف جمعیتی در ۹ طبقه جمعیتی در سال‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفت که در جداول صفحه‌های قبل سهم هر طبقه از کل شهر منطقه شهری در مقطع زمانی مورد مطالعه و سهم جمعیت طبقات مختلف بیان شده است که نتایج بررسی این جدول (۱۱) بشرح ذیل می‌باشد.

نتیجه‌گیری

انتقال جمعیت از کلان شهرهای موجود به شهرهای جدید و یا محلی برای جذب مهاجران راه حلی ساده در گشودن مشکلات محیط زیست، اقتصادی، اجتماعی و غیره می‌باشد. شهرهای جدید باید دارای نقش واقعی اقتصادی باشند تا بتوانند به درجه‌ای از موفقیت دست یابند، صرفاً زمانی تشویق جمعیت به مهاجرت به شهرهای جدید از نظر اجتماعی موفق تلقی می‌شود که منافع ناشی از آن، یعنی منافع اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی بر هزینه‌ها که شامل هزینه مالی ساخت شهر جدید، هزینه مالی، اجتماعی و اقتصادی حرکت دادن جمعیت و گسستن بندها و علایق شهرهای جدید از دست دادن صرفه‌جویی ناشی از تجمع است پیشی گیرد.

در مکانیابی شهرهای جدید کشور خصوصاً پیرامون کلانشهر تهران به ارزیابی منافع حاصل از شهرهای جدید از بعد اقتصادی و زیست محیطی، خودکفایی اقتصادی، جایگاه شهرهای جدید در نظام شهری منطقه شهری و کشور، ساماندهی نظام شهرنشینی و خصوصاً هدایت گرایشهای شدید جمعیت مهاجر به سمت کلان‌شهرها خصوصاً ابرشهر تهران، جذابیت اقتصادی و معیشتی کلان شهرها خصوصاً تهران توجه نشده است. در همین راستا نتایج این تحقیق بیانگر این موضوع است که شهرهای جدید پیرامون تهران علیرغم انجام هزینه زیاد دولت خصوصاً دولت نهم و دهم یا انجام آماده‌سازی‌های جدید و ایجاد ساختمانهای ویلایی، آپارتمانها و حتی برجهای مسکونی در قالب پروژه‌های مسکن مهر سهم کمی از جمعیت پیش‌بینی شده در طرح‌های توسعه و عمران در این شهرها تحقق یافته است. سیاست نادرست وزارت راه و شهرسازی که تقدم حل مشکل مسکن بدون توجه به سروسامان دادن نظام شهری کشور، عدم توجه به نتایج مطالعات طرح‌های بالادست مانند طرح‌های جامع سرزمین (کالبدی ملی) آمایش سرزمین، طرح‌های منطقه‌ای و طرح‌های ناحیه‌ای و سپس طرح‌های مکانیابی شهرهای جدید و طرح توسعه و عمران موجب

گردید که این شهرها نتوانستند به اهداف تعیین شده خود دست یابند. سرریز جمعیت شهر تهران عملاً به سمت شهرهای جدید که در افق طرح یعنی ۱۳۹۵ بیش از شش میلیون نفر را در خود جای میدادند به شهرهای کرج، اسلام شهر، ملارد، قرچک، پاکدشت، خصوصاً شهرهای کوچک زیر ۵۰ هزار نفر، شهرهایی که حتی در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ و در بعضی موارد ۱۳۷۵ وجود خارجی نداشتند هدایت گردیدند در میان شهرهای جدید پیرامون تهران تنها شهر جدید اندیشه تهران به دلیل قرار داشتن در ناحیه اشتغال و دارا بودن امکانات کافی و وجود جذابیت کافی برای سرمایه‌گذاری بخش‌های تعاونی (شرکتهای تعاونی مسکن ادارات) و بخش خصوصی و ساخت سریع تا حدود موفق عمل کرده است. شهرهای جدید اقماری در منطقه شهری با تأمین مسکن مناسب و حل ارتباطات با مادرشهر، شاید بتوانند به هدف تمرکز زدایی جمعیتی نزدیک شوند ولی این کافی نیست در این خصوص هم تحقیقی که پیش رو دارید نشان داده شده که در این ارتباط هم شهرهای جدید عملکرد موفقی نداشتند. باید با سیاستهای تشویقی به هدف تمرکز زدایی فعالیتی از شهر اصلی و حومه آن نیز دست یافت تا به شهرهای اقماری تنها عملکرد خوابگاهی نداشته و امکان کسب هویت مستقل داشته باشد. در نهایت ایجاد شهرهای جدید در کشور نتوانست نسخه شفافبخش مشکلات شهری باشد. بنابراین بایستی در قالب نظام برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای و تدوین سیاستهای شهرنشینی کشور، راهبردهای اجرایی عملیاتی بخشی و میان بخشی اقدام نمود در غیر اینصورت مانند ۵۰ سال گذشته عملاً به تداوم سیاست آزاد گذاشتن گرایش‌ها به حال خود و راه حل‌های اضطراری یاری رسانده‌ایم.

شهرهای جدید اقماری اگر چه راهبرد مواهب توسعه از شهر اصلی به منطقه شهری و محیط پیرامون را باعث می‌شوند ولی چاره ساز عدم تعادل منطقه‌ای نیستند و بدین سبب باید در اندیشه ایجاد شهرهای جدید از نوع دوم (مراکز رشد و توسعه منطقه‌ای) همچنین تقویت و تجهیز شهرهای موجود که قابلیت مرکزیت یافتن در مناطق عقب مانده را دارند، بود. تدوین سیاست شهرنشینی و اجرای هماهنگ آن در چنین راستایی میتواند بسیار مفید باشد همچنین بازسازی نظام شهری کشور تقویت و تعمیم توسعه اجتماعی و اقتصادی در طبقه شهرهای متوسط کشوری

شهرستان کاشمر، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۰، صص ۱۶۵-۱۸۲.

سعیدنیا احمد، جایگاه شهرهای جدید در نظام شهری ایران، ارائه شده در همایش شهرهای جدید فرهنگ جدید در شهرنشینی

سیف الدین، فرانک و موسی پناهنده خواه (۱۳۸۹)، چالشها و موانع برنامه‌ریزی توسعه منطقه ای در ایران، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۳، صص ۸۳-۹۸.

شرکت عمران شهرهای جدید کشور (۱۳۹۳).
صرافی مظفر (۱۳۶۸)، ضرورت تدوین سیاست ملی شهرنشینی برای موفقیت شهرهای جدید در ایران - ارائه شده به همایش شهرهای جدید فرهنگی جدید در شهرنشینی (۱۳۶۸)

عیسی محمد، بررسی تحولات نظام شهری استان تهران طی سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵، دانشگاه آزاد علوم و تحقیقات تهران

قرخلو مهدی، پناهنده خواه موسی، ارزیابی عملکرد شهرهای جدید در جذب جمعیت کلان‌شهرها: مطالعه موردی: شهرهای جدید اطراف تهران مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مشهدیزاده دهقانی، ناصر (۱۳۷۸)، تحلیلی از ویژگیهای برنامه ریزی شهری در ایران، ناشر دانشگاه علم و صنعت ایران.

هال پیتر (۱۳۸۹)، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، ترجمه جلال تبریزی، انتشارات پردازش برنامه‌ریزی شهری تهران.

یادداشت‌ها

¹ Primate city

² بر مبنای جمعیت مناطق شهری سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۶۵

³ Phe Rank- Size Rule

⁴ Felix-Averbach

⁵ Carter (1981), p 70

⁶ Lotxa

⁷ Goodrich

⁸ Singer

⁹ De/gado and Gonnho (2004)

¹⁰ Entropy Index

از سیاست‌های مهم استراتژیک برای دستیابی به سازمان فضایی مطلوب و توزیع متوازن جمعیت در کشوری باشد. لذا لازم است که در سیاست‌های مربوط به شهرهای جدید و توزیع جغرافیایی جمعیت بویژه در اندازه شهرها تعمق بیشتری به عمل آید از لحاظ نظام شهری کشور نیز ایجاد یک شبکه از شهرهای عمده منطقه Regional Metropolis و همچنین شبکه‌ای از مادرشهری Metropolitan centers ضرورت اساسی دارد. بررسی نظام موجود نقص یا گسستگی در سیستم را نشان می‌دهد. و ایجاد شهرهای را در مناطق عقب مانده‌تر دارای پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل اقتصادی و خصوصاً توان محیطی و بویژه امکان نامین منابع آب، مطلوبتر میباشد.

۱۰- منابع

تبریزی جلال، نگاهی به مبانی نظری ساخت شهرهای جدید در ایران ارائه شده به همایش بین‌المللی شهرهای جدید تهران - ۱۳۸۸

تحلیل روند سلسله مراتب شهری ایران طی سالهای ۸۵-۱۳۶۵ رعنائی نسب حمید رضا- ضرابی اصغر.

تقوایی مسعود، صابری حمید، تجلیل بر سیستم‌های شهری، ایران طی سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵

حکمت‌نیا، حسن و میر نجف موسوی میرنجف (۱۳۹۲)، کاربرد مدل در جغرافیا - با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، انتشارات آزادپیما

خزائی، زهرا (۱۳۹۰)، بررسی و ارزیابی وضع موجود شهر جدید هشتگرد با توجه به عوامل مؤثر در جمعیت پذیری آن، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال ۸، شماره ۳۲، صص ۱۱۳-۱۲۴.

دانشپور زهره، دگرگونی مشکلات شهرهای جدید ارائه شده به همایش بین‌المللی شهرهای جدید در ایران در سال ۱۳۸۳

رشیدی ابراهیم حساری، اصغر، داداله بهمنند، نوبخت سبحانی و تقی حیدری (۱۳۹۲)، نقش شهرهای کوچک اندام در تعادل ناحیه‌ای استان آذربایجان شرقی، فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۵، صص ۱۳۹-۱۵۸.

زیاری کرامت‌الله (۱۳۸۳)، برنامه‌ریزی شهرهای جدید انتشارات سمت، تهران

سرایبی، محمدحسین و محمد اسکندری ثانی (۱۳۸۶)، تبدیل روستاهای بزرگ به شهرهای کوچک و نقش آن در تعادل بخشی ناحیه‌ای موردشناسی: ریوش